

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПРАВА ТА ПОЛІТИКИ

УДК 378.14.032

Ківалов С. В., НУ «ОЮА»

СУЧАСНІ ТРЕНДИ РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Стаття присвячена основним проблемам та перспективам сучасних трендів реформування вищої освіти в Україні. Охарактеризовано новітні тренди вищої освіти та окреслені пріоритетні проблеми їх реалізації. Автором також визначено правові засади та напрямки реформування вищої освіти в Україні. Запропоновано заходи та механізми для підвищення ефективності реформування вітчизняної вищої освіти.

Особливої ваги та соціального звучання набуває питання рівного та справедливого доступу до якісної освіти, про що свідчать основні акценти в нормативно-правових документах з питань розвитку освіти останніх років. Вироблення системи рівного доступу до освіти й оцінювання її якості сприятиме реалізації сучасних та перспективних цілей трансформації суспільства в Україні, стане ферментом активізації реформування вищої освіти. Передумовою рівного доступу є фізична та фінансова доступність навчання та перебування студентів у вишах, а його головною складовою є універсально об'єктивне визначення відповідності абітурієнта рівню та вимогам програми в обраному ним вищій. Рівний доступ можливий за виконання двох умов: усвідомлений вибір абітурієнтом вишу/напряму освіти на підставі самоосмислення своїх інтересів, мотивації, самооцінки знань та здібностей; усунення кланово-корпоративних традицій в освіті, її «дєрадянїзація» [3].

Сучасні тенденції суспільного розвитку України потребують переходу вищої школи на нову концепцію підготовки майбутніх спеціалістів, удосконалення її якості, що вмотивовує процеси інтегрування, підвищення рівня професіоналізму, компетентності та інтелектуальної культури науково-педагогічного працівника [8]. Ключовою парадигмою сучасної вищої освіти є її орієнтація на докорінне оновлення і перебудови усталених методичних та інституціональних підходів у системі вищої освіти.

З прийняттям Закону України «Про вищу освіту» у 2014 р. постає проблема імплементації його основних положень. Тому метою статті є аналіз та характеристика основних трендів реформування вищої освіти; основних проблем та перспектив в Україні.

Суттю реформування є створення умов для рівного доступу осіб до вищої освіти відповідно до вимог Конституції України. Основні засади реформи закладені новим Законом України «Про вищу освіту» [9].

Відзначимо, що метою реформування вищої освіти є створення привабливої та конкурентоспроможної національної системи вищої освіти України, інтегрованої у Європейський простір вищої освіти та Європейський дослідницький простір. Реалізація стратегії розрахована на 2015–2020 роки. Основні завдання реформ: забезпечення конституційних прав громадян на якісну вищу освіту та рівного доступу до якісної вищої освіти; реорганізація системи управління вищої освіти з метою забезпечення захисту національних, регіональних та місцевих інтересів, а також інтересів всіх суб'єктів національної системи вищої освіти України; трансформація університетів у центри незалежної думки, які здатні дати персонал та ідеї для прискореної модернізації країни; забезпечення справедливої конкуренції між закладами вищої освіти як запоруки високої якості вищої освіти; створення належного зв'язку між ринком праці та системою вищої освіти; інтеграція вищої освіти України у світовий і європейський освітньо-науковий простір [1].

Впродовж останніх двох років роботи після прийняття Закону «Про вищу освіту», МОН України запровадило автоматизовану процедуру вступу до ВНЗ, що значно полегшило та зробило прозорим вступ абітурієнтів; затверджено новий перелік галузей знань і спеціальностей, що значно полегшує процедури визнання кваліфікацій, дає можливості ВНЗ створювати нові міждисциплі-

нарні програми, відкриває для випускників кращі перспективи для подальшого працевлаштування (адже спеціальності стають більш широкими) тощо; забезпечили закріплення у новому законі принципів університетської автономії – адміністративної, фінансової, академічної [11].

ВНЗ почали самостійно формувати навчальні програми, знявши вимоги щодо обов'язковості окремих навчальних дисциплін.

Крім того, створено умови для інтенсивнішої міжнародної співпраці, затвердивши нове «Положення про академічну мобільність» та спростивши процедуру визнання іноземних дипломів (нострифікації) [11].

Що ж стосується основних трендів реформування вищої освіти, то слід відзначити новий перелік галузей та спеціальностей, які значно розширюють траєкторію працевлаштування та дозволяють вузам розробляти власні освітні програми. Освітні програми, в свою чергу, дозволять: забезпечити зрозумілість і порівнюваність результатів навчання, набутих компетентностей і кваліфікацій, ступенів для всіх зацікавлених сторін і, в такий спосіб, створити надійну основу для європейської і світової інтеграції; розвинути культуру академічної автономії і творчості вищих навчальних закладів як запоруку стійкого саморозвитку; підвищити відповідальність за створення власних внутрішніх систем забезпечення якості освітніх програм і кваліфікацій та їх реалізації, що додасть національної і міжнародної репутації українській вищій школі; досягти гнучкості, оперативності в реагуванні на різноманітні потреби здобувачів і користувачів вищої освіти; сприяти запровадженню в освітню теорію і практику сучасних понять, концепцій, принципів і підходів, тобто, модернізувати як наукову рефлексію, так і практику реалізації вищої освіти в цілому; створити умови для активізації, стимулювання і заохочення природного процесу піднесення інституційної спроможності і самостійності шляхом укрупнення, об'єднання вищих навчальних закладів у потужні регіональні самодостатні університетські утворення [10, с. 4].

Значної уваги заслуговує така інновація як ЗНО для вступу в магістратуру, що в майбутньому дасть можливість забезпечити більш рівні умови для вступників на будь-яку спеціальність, і дозволить зробити прозорішим вступ до магістратури [4].

Більшість рейтингових університетів поспішають зайняти своє місце в тренді, що набирає обертів, і представляють свої

програми на онлайн-ресурсах. На сьогодні в Україні працює проєкт Prometheus, який проводить масові безкоштовні онлайн-курси від провідних вузів України, що є значною перевагою у освітньому процесі, зокрема, «студента вдома ніхто не відволікає від лекції, він може самостійно планувати свій час, а на семінарі викладач має змогу особисто перевірити якість засвоєння матеріалу, відповісти на запитання, дати цікавий додатковий матеріал і допомогти напрацювати потрібні практичні навички з предметів» [6].

Слід погодитись з І. М. Вахович, яка влучно виділяє низку проблем, які впливають на сучасний стан вищої освіти в цілому, особливо на її фінансування:

- суспільна: розрив між суспільними потребами і попитом, з одного боку, і механізми фінансування освіти – з іншого;

- суперечності між задекларованою рівністю можливостей отримання вищої освіти і реальною її доступністю для різних груп населення;

- соціокультурна: невідповідність системи освіти, що склалася під впливом сучасних віянь (збереження і розвиток людських ресурсів країни, входження в новий інформаційний простір, зміна ролі держави і становлення соціальної громадськості), розвитку гуманітарного знання і культури;

- політична: відставання процесів, що протікають у системі вищої освіти, від загального ходу українських реформ (політичних, економічних, соціальних), запізнення цих процесів у реалізації ідеології і правової бази освітньої реформи, які закладені в Законі України «Про вищу освіту»;

- економічна: розрив між ринковим характером економіки країни, що формується, і залишковим характером фінансування вищої освіти;

- структурна: невідповідність функціонально-територіальної і організаційної структур системи вищої освіти потребам суспільного розвитку, розвитку освіти й завданням економічної і соціальної реформ;

- освітня: невідповідність змісту вищої освіти й освітніх технологій суспільним і культурним вимогам, рівню розвитку науки, відсутність дієвих механізмів оновлення змісту й технологій освіти [2].

На основі досліджень Національного інституту стратегічних досліджень було визначено такі основні проблеми як масовість

вищої освіти, інфляція отриманих кваліфікацій, вплив сучасних комп'ютерних технологій.

Також очевидним найбільш негативним наслідком зростання ступеня масовості вищої освіти є знецінення, інфляція отримуваних кваліфікацій. Чим більше людей мають дипломи про вищу освіту, тим гострішою є конкуренція за робочі місця, для зайняття яких потрібен такий диплом. За умови відсутності зростання чи скорочення кількості робочих місць, кваліфікаційні вимоги природним чином підвищуються, що веде до подальшого посилення вимог щодо освітніх кваліфікацій [5].

Ситуація ще більше загострюється в умовах неналежного зв'язку між структурою підготовки спеціалістів у ВНЗ і реальними потребами економіки, що являє собою застарілу проблему України. У цьому відношенні очевидно є потреба у приведенні державного замовлення на підготовку спеціалістів у відповідність до реальних потреб національної економіки. Якщо відкинути міркування політичного характеру, безперечними залишаються такі підстави надання державою можливості повністю або частково безкоштовно здобувати вищу освіту:

1. За спеціальностями і в обсягах, реально затребуваних державним сектором економіки та системами забезпечення критично важливих суспільних благ (оборона, освіта, медицина тощо), а також за тими спеціальностями і в обсягах, стосовно яких існують достовірні (підтвержені роботодавцями й експертною спільнотою) прогнози щодо їх затребуваності приватним сектором економіки.

2. Абітурієнтам, які виявили значно вищі за середні здібності до подальшого навчання. У переважній більшості інших випадків обґрунтована, виважена й поступова реструктуризація й оптимізація державного замовлення на підготовку спеціалістів за умови реальної децентралізації системи вищої освіти, автономізації ВНЗ, скорочення корупції та запровадження незалежної системи контролю якості освіти не тільки матиме позитивні наслідки для державного бюджету, а й знайде розуміння в суспільстві, у якому ще протягом тривалого часу вища освіта залишатиметься затребуваною [5].

Сьогодні значна кількість батьків і абітурієнтів, як в Україні, так і за кордоном, наділяє нинішню вищу освіту соціальною цінністю, притаманною їй у попередню епоху, таким чином сприяючи

подальшому зростанню масовості вищої освіти, завищуючи очікування щодо її результатів. Саме ці високі соціальні очікування теж мають тенденцію до інфляції: вища освіта, внаслідок масовізації, у пересічному випадку перетворюється з переваги на стандарт, що має вже не так позитивний, як негативний характер – не наявність вищої освіти дає певну перевагу, а натомість суттєвим недоліком стає її відсутність. У громадській думці виникає уявлення про критичну необхідність «професіоналізму», не обов'язково втіленого у певні знання і навички, але обов'язково формально підтвердженого дипломом про вищу освіту «встановленого зразка». Вища освіта чи науковий ступінь стає атрибутом соціального статусу, зростає вага символічного (на відміну від реального – конкретних знань, умінь і навичок) компонента. Нівелюванню цінності вищої освіти сприяє і нереформованість вітчизняної економіки, яка не має необхідної кількості робочих місць, що реально вимагають виробничої ефективності, таким чином далі стимулюючи попит на абстрактні «універсальні» освітні спеціальності на зразок менеджера, економіста чи журналіста. Крім того, відсутність чітких критеріїв практичної перевірки таких «універсальних» кваліфікацій створює додаткові умови для подальшого зниження якості освіти. До процесу інфляції і подальшої масовізації вищої освіти долучаються сучасні комп'ютерні технології, що відкривають широкі можливості для розвитку різноманітних форм дистанційної освіти, яка в окремих випадках зливається з низькоякісною стаціонарною.

Проте по-справжньому якісна професійна вища освіта, що передбачає, поряд з оволодінням відповідними знаннями й уміннями, також налагодження ефективних соціальних зв'язків, як і раніше, вимагає тривалої особистої взаємодії викладача і студента у процесі вирішення трудомістких завдань, у тому числі творчого характеру, а тому будь-які сучасні технології, що не передбачають такої особистої взаємодії, можуть у кращому разі стати доповненням до традиційних навчальних методів, але аж ніяк не їх заміщенням.

Також інфляція вищої освіти у багатьох традиційно індустріальних країнах стимулюється й політично ідеологізованою риторикою, у якій ідеї «інформаційного суспільства» та «суспільства знань» часом використовуються фактично для обґрунтування позитивності відмови від традиційного виробництва, орієнто-

ваного на регіональні і національні ринки, яке буцімто витісняється новітньою «економікою знань», що насправді призводить до подальшого занепаду національної матеріально-технічної та інфраструктурної бази [5].

Незважаючи на очевидні негативні впливи, головним з яких є кваліфікаційна інфляція, зростання масовості вищої освіти, що дедалі більше стає соціальною реальністю, має і доволі потужний позитивний потенціал, який, у разі його належної реалізації, здатний суттєво сприяти вирішенню гострих соціально-економічних проблем. До основних складових цього позитивного потенціалу, для прикладу, належить підвищення якості людського капіталу, зокрема, за рахунок кращого орієнтування молоді з вищою освітою на міжнародних ринках праці, товарів і послуг; більшої динамічності у запозиченні кращих зразків для подальшого творчого розвитку [5].

Тому необхідно змінити механізм фінансування вищої освіти так, щоб вона забезпечувала можливість індивідуального освітньо-професійного росту, соціальну, академічну, професійну і територіальну рівність особливостей особистості. Маючи дуже обмежений інвестиційний ресурс, Україна повинна забезпечити пріоритетний розвиток освітнього сектору, оскільки це одна з національних точок зростання.

Також ефективність реформування вищої освіти в Україні відповідно до Закону «Про вищу освіту» вимагає здійснення наступних кроків:

1) нормативно-правові:

– розробити системи підзаконних та локальних нормативних актів, передбачених Законом України «Про вищу освіту», привести у відповідність до нього раніше затверджені нормативно-правові акти.

Передбачити в Умовах прийому до вищих навчальних закладів та стандартах вищої освіти:

– набір студентів на перший курс трирічного бакалаврату (за винятком найбільш складних високотехнологічних спеціальностей) у рік першого випуску трирічної профільної старшої школи;

– набір студентів на перший курс магістратури з терміном навчання не менше двох років у рік першого випуску трирічного бакалаврату з 2025 року;

- набір до чотирьохрічної аспірантури з 2015 року.
- надавати організаційну та фінансову підтримку, сприяти поширенню кращих практик впровадження нових та нестандартних форм організації освітнього процесу та технологічних новацій у вищій школі (наприклад, майстер-класи, міжгалузева індивідуалізована гуманітарна освіта, дистанційне навчання тощо);
- розробити нормативно-правову базу для створення та діяльності освітньо-наукових кластерів, інноваційних бізнес-інкубаторів тощо (шляхом об'єднання ресурсів низки ВНЗ за галузевою або регіональною ознакою), які передбачають поєднання фундаментальної науки, прикладних досліджень та інноваційних виробництв, у тому числі на основі принципів державно-приватного партнерства;
- розробити нормативно-правову базу та створити умови для розвитку регіональних докторських шкіл шляхом кооперації ресурсів вищих навчальних закладів та наукових установ для ефективного використання наявного кадрового, матеріально-технічного та науково-методичного потенціалу;
- розробити нормативно-правову базу та визначити джерела фінансування функціонування у ВНЗ «нульового» курсу для осіб, які бажають здобути вищу освіту не за профілем здобутої повної середньої освіти, або підвищити якість отриманої профільної освіти (з наступним складанням ЗНО);
- розробити нормативно-правову базу та визначити нові принципи фінансування державного замовлення і державної підтримки здобувачів вищої освіти (справжнє державне замовлення для бюджетної сфери з укладанням договорів про відпрацювання; соціальні стипендії, що покривають вартість навчання; академічні стипендії за особливі успіхи у навчанні; довгострокові пільгові державні кредити на навчання) [7].

2) інституційно-організаційні:

децентралізація системи вищої освіти, реальна автономізація ВНЗ (включно з економічною діяльністю), розвиток приватного сектора галузі вищої освіти з одночасним запровадженням ефективною системи оцінювання якості освіти, базованої на незалежних агенціях оцінювання якості; поступова реструктуризація й оптимізація державного замовлення на підготовку спеціалістів за участі роботодавців з метою приведення державного замовлення у відповідність до реальних потреб державного і приватного секторів

національної економіки; розвиток системи освіти протягом життя; подальший розвиток експортного потенціалу вітчизняної вищої освіти з метою отримання економічних результатів, прискорення модернізації освіти та посилення впливу і престижу України у світі; активне впровадження у програми вищої освіти підприємницької складової, передусім у плані оволодіння студентами практичними навичками, необхідними для ведення самостійної економічної діяльності, а також отримання ними необхідних знань щодо законодавства та практики бізнесу в Україні і за кордоном; підвищення уваги до суспільствознавчого блоку вищої освіти та питань університетського самоврядування, від чого значною мірою залежить майбутня участь молодих людей у суспільно-політичному житті; цілеспрямована просвітницька робота з метою об'єктивного інформування батьків і абітурієнтів, зацікавленої громадськості щодо цінності тих чи інших спеціальностей на вітчизняному і міжнародному ринку праці [5].

Таким чином, охарактеризувавши основні тренди сучасного реформування вищої освіти та визначивши основні проблеми та напрямки їх вирішення, слід зазначити, що основними проблемами для успішності реформи є: інституційна неспроможність, прогалини в законодавстві після прийняття Закону «Про вищу освіту» у 2014 р., повільний процес реформування, які гальмують перехід на креативну вищу освіту та альтернативні способи викладання, масовість вищої освіти, інфляція отриманих кваліфікацій, вплив сучасних комп'ютерних технологій на освітній процес.

Бібліографічний список:

1. Білоцерківська Н. Г. Реформування вищої освіти в Україні: правові аспекти / Н. Г. Білоцерківська // Форум права. – 2014. – № 4. – С. 13-17. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.
2. Вахович І. М. Стан і проблеми вищої освіти в Україні / І. М. Вахович, Л. І. Ішук, С. О. Пиріг // Актуальні проблеми економіки. – № 1. – С. 63-69.
3. Вища освіта в Україні: інтернаціоналізація, реформи, нововведення [Електронний ресурс] // Прес-конференція з нагоди проведення міжнародної конференції (20 квітня 2012, м. Київ). – Режим доступу: http://nauka.in.ua/news/education/article_detail/7705
4. Вступ 2016 року: вісім основних змін [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Міністерства освіти і науки України. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2016/06/22/vstup-2016-roku-visim-osnovnix-zmin/>.

5. Глобальні тенденції і проблеми розвитку освіти: наслідки для України [Електронний ресурс] // Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1537/>
6. Головні тренди в освіті [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.eduget.com/news/golovni_trendi_v_osviti-819.
7. Дорожня карта освітньої реформи (2015 – 2025) [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Міністерства освіти і науки України. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/content08-road-map-sk-end.pdf>
8. Коробкова А. О. Основні проблеми реформування і перспективи розвитку вищої педагогічної освіти у контексті болонського процесу [Електронний ресурс] / А. О. Коробкова // Вісник психології та педагогіки. – Режим доступу: <http://www.psyh.kiev.ua/%>
9. Проект Стратегії реформування вищої освіти в Україні до 2020 року / розроблено Робочою групою під керівництвом Міністерства освіти і науки України [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Міністерства освіти і науки України. – Режим доступу: http://mon.gov.ua/img/zstored/files/HE_Reforms_Strategy11_11_2014.pdf
10. Розроблення освітніх програм. Методичні рекомендації / за ред. В. Г. Кременя. – К. : ДП «НВЦ «Пріо ритети», 2014. – 120 с.
11. Совсун І. Чек-ліст реформи. Що змінюється у вищій освіті [Електронний ресурс] / Інна Совсун // Українська правда. – Режим доступу: <http://life.pravda.com.ua/columns/2016/02/19/208359/>.

Стаття посвячена основним проблемам и перспективам современных трендов реформирования высшего образования в Украине. Охарактеризованы основные тренды высшего образования и в соответствии с ними выделены приоритетные проблемы их реализации. Автором также определены правовые основы и направления реформирования высшего образования в Украине. Предложены меры и механизмы для повышения эффективности реформирования отечественного высшего образования.

This article investigates main problems and prospects of modern trends of reforming higher education in Ukraine. The author describes main trends in higher education and accordingly defines basic problems of their implementation. The author also defines legal principles and directions of reforming higher education in Ukraine. Different measures and mechanisms to improve the reform of national higher education were offered.

Стаття надійшла до редакції 11.10.2016